

HERMANAS ZUDERMANAS - LAIKO DVASIOS LIUDININKAS

Dr. Arūnas Baublys, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto Istorijos ir archeologijos katedros docentas, Evangeliškosios teologijos centro direktorius vyresniojo mokslo darbuotojo pareigose, Vokietijos garbės konsulas

Hermanas Zudermanas gimė ir subrendo XIX amžiuje. Tas amžius šiandieną apibrėžiamas labai įvairiai. Vieni jį vadina industrializacijos amžiumi, kiti laiko kapitalizmo amžiumi, treči akcentuoja nacionalinių valstybių atsiradimą, kurios iš esmės pakeitė švietimo bei kultūros akcentus. Radikalesnieji vertintojai laiko XIX amžių revoliucijų arba imperializmo amžiumi, o kai kurie tyrėjai teigia, kad komunizmo bei fašizmo ištakų taip pat reikia žvalgyti tame laikmetyje, kai augo ir brendo Hermanas Zudermanas.

Manau, kad ir mes galėtume surasti tam laikmečiui pakankamai daug atitikčių, tačiau vieną reikia suvokti, kad XIX amžius buvo tas laikotarpis, kai pasaulio dominante tapo Europa. Būtent šiame laikotarpyje ji pasiekia savo aukščiausią klestėjimo tašką. Ypač tai buvo juntama industrializacijos periodu, kai labai dramatiškai kito visuomenių ir jų narių gyvenimo sąlygos bei būdas. Socialiniai pokyčiai labai stipriai paveikė ne tik pačių visuomenių gyvenimo būdą, bet veikė jos narius, keisdami jų mąstyseną, savivoką, pasaulėjautą, santykį su kitais žmonėmis, gimtine, valstybe ir taip pat su Dievu.

Socialiniai pokyčiai suardė per šimtmečius susiklosčiusią patriarchalinę luomų tvarką. Keičiasi tarpusavio santykiai, keičiasi žmonių mąstymas, o su lyg šiuo procesu formuojasi naujos vertybės.

Patriarchaliniai santykiai žlunga dėka išaugusio žmonių mobilumo, kurį garantavo naujos transporto priemonės (geležinkelis ir garlaiviai). Žmonės ieškodami geresnio pragyvenimo, kurį galėjo jiems suteikti tik darbas pramonėje. Tuo tikslu daugelis paliko savo užgyventas vietas. Pradėjo formotis darbo migrantų srautai, kurie pakeitė iki šiol Europai būdingus tikėjimo, prekybos migrantų judėjimo kelius ir kryptis. Miestai, kuriuose buvo išsidėsčiusi pramonė, plėtėsi akimirksniu sutraukdami į savo terpę šimtus tūkstančių iki šiol kaime

gyvenusių žmonių, kurių dalis palikusi savo įprastą gyvenimo terpę, papročius, kalbą kėlėsi net į už kelių šimtų kilometrų nuo tėviškės esančius pramoninius centrus. Urbanizacijos procesai paskatino naujovišką gyvenimo būdo atsiradimą, kurio pasėkoje formavosi nauja miesto gyventojų karta, kuri jau ne turtiniais santykiais, bet profesiniu darbu ėmė grįžti ir organizuoti savo gyvenimą ir jo tėkmę.

Kartais istoriografijoje, dar vadinamo ilgojo 19 amžiaus laikmetyje, pradėjo formuotis pilietinė visuomenė, kurią sudarė jau ne paskiri gyventojai, bet naujai atsirandančių nacionalinių savo esme valstybių piliečių sambūriai. Piliečiai, bet ne valdiniai, baudžiauninkai ar tam tikro luomo atstovai, todėl šis amžius buvo dar ir amžiumi, kuris sutrynė ir suniveliavo iki tol egzistavusią luominę visuomenės sanklodą, pakeisdamas ją į pilietinę, kurioje, priklausomai nuo industrializacijos tempo, priklausomybė vienam ar kitam luomui, nebuvo ta determinuojanti visą piliečio gyvenimą aplinkybė, kuri jam uždėdavo tam tikras galimybes judėti profesinėje ar socialinėje erdvėje. Priklausymas kokiam tai luomui, jau negarantavo socialinės gerovės, socialinio statuso ar išskirtinumo, kurį lėmė „teisingas gimimas“, kitą vertus luomai nustojo riboti asmenybių formavimąsi ir nepasmerkėdavo gabios asmenybės vystymosi tam tikromis, dirbtinėmis ribomis.

Industrializacija pareikalavo dramatiškų pokyčių švietime. Jei iki tol valstiečiams evangeliškuose kraštuose pakako mokėti skaityti Bibliją ir žinoti katekizmą, bei minimaliai mokėti skaičiuoti, o kilmingi luomai lavinosi specialiai tam įsteigtose pirklių ir kilmingųjų mokyklose, kad paskiau galėtų užimti tinkamas savo luomui pareigas, tai su XIX amžiaus atėjimu, švietime įvyko didžiulis perversmas.

1717 visuotinio pradinio lavinimo įvedimas Prūsijoje sukūrė prielaidas XIX amžiuje išplėtoti ne tik pradinių mokyklų tinklą kaimuose, bet atsirasti realinėms mokykloms, o gimnazijų brandos egzaminai tapo pasiekiami visiems, kas siekė jau ne tik profesinio, bet ir universitetinio mokslo. Švietimas pasidalino į profesinį lavinimą bei į akademinį švietimą, kuris teikė ne profesiją, bet galimybę save realizuoti gyvenime, kaip atskirai asmenybei veikiančiai visuomenėje bei tos visuomenės labui.

Lavinimo prieinamumas sudarė prielaidas ne tik švietimo, bet ir meno kaip tam tikros kūrybinės įvairovės plėtrai, o tai savo ruožtu paskatino kultūrinę komunikaciją pačioje visuomenėje ir pradėjo formuoti nacionalinę savo turiniu, tačiau ne elitinę savo forma pasaulietinę kultūrą ir tuo pasitarnavo bendrai kultūros plėtrai. Piliečių dvasinis pasaulis tapo daug įvairesnis, kaip įvairesnė tapo ir pasirinkimo galimybė.

Pastaroji, iš didaktinio kultūros lauko išaugo ir peraugo regionines bei etnines ribas. Kultūrinių vertybių įvairovė, bei jų poreikis pradėjo formuoti iki tol tik elitui tekusią, monopolinę, politinę kultūrą. Taip atsirado du pagrindiniai XIX amžiaus politiniai poliai – nacionalizmas ir liberalizmas. Jų pagrindu pradėjo formotis visuomenės viduje tokie judėjimai, kaip darbininkų judėjimas, atsirado socializmo teorija. Kartu XIX amžius paklojo pamatus ir tokiems radikaliems XX amžiaus judėjimams, kaip komunizmas ir fašizmas. Taip įvyko todėl, kad nacionalinė valstybė buvo sukurta kaip visai nauja politinė institucija, kuri reikalavo naujų temų, naujos lavinimo sistemos, naujų ūkio struktūrų. Jau ne monarchas, ne ištikimybė jam ir paklusnumas vienijo krašto žmones. Atsirado taip vadinama nacionalinė - tautinė idėja, kuriai reikėjo naujų mitų ir naujų didvyrių bei herojų, kuriems reikėjo suteikti naują, romantinę terpę.

Kaip tik, šioje vietoje, visiškai naują prasmę ir jėgą įgyja naujųjų medijų galimybės. Jau minėtos mobilumo priemonės bei XIX a. atsiradęs telegrafas įgalino laikraščius ir žurnalus pranešti žinias dar tą pačią dieną, tai pagimdė suvokimą ar jausmą, kad net gyvendamas pačiame toliausiame užkampyje tu esi dalis to, kas vyksta pasaulyje ir kad tas pasaulis yra tavo būties dalis, o tu esi pasaulio gyvenimo dalis.

Štai toks buvo tas laikmetis, kuriame augo, brendo ir veikė Zudermanas. Tačiau grįžkime ir prie jo, kaip asmenybės.

Hermano Zudermano kilmė, neretai, ypač lietuviškoje historiografijoje buvo nutylima, arba jai nebuvo suteikiamas reikiamas detalus dėmesys. Akcentuojant jo valstietišką, aludario sūnaus kilmę, buvo ignoruojamas faktas, kad per tėvo liniją jis buvo kilęs iš olandų kilmės menonitų, kurie dėl religinių persekiojimų buvo atvykę į Vyslos deltą, čia įsikūrė ir toliau plito po visą Prūsiją.

Menonitai iš kurių kilo Zudermano tėvas Vyslos ir Nogato upių deltoje savo darbu sukultūrinio nederlingas ir užliejamas pajūrio pievas, tad dėl savo ekonominės veiklos, kuri nešė naudą karališkiesiems Prūsams, jie buvo čia toleruojami, tačiau tik XIX a. ši bendruomenė bei jos žmonės įgijo lygias pilietines teises. Būtent šis faktas paskatino gana greitą bendruomenės dezintegraciją, kurios dalis įsiliejo į Prūsijos visuomenę, o kita dalis išvyko į JAV, kur papildė amišų gretas.

Menonitai buvo anabaptistų judėjimas, kurio vardas kilo dėl bendruomenėse paplitusio Menno Simmons'o (1496–1561) mokymo įtakos. Literatūroje jie dažnai laikomi pacifizmo ir neginkluoto pasipriešinimo pradininkais kurie neigė bažnytinę hierarchiją, tame tarpe ir atskirą dvasininkų luomą, bendravimą su Dievu vertino labiau kaip betarpišką asmens ir Dievo santykį, reikalavo luomų lygybės, turto bendrumo, pasisakė prieš mirties bausmę.

Visa tai buvo daugiau išoriniai menonitų bendruomenės charakterizuojantys bruožai, kurie daugiau krito į akis prašalaičiams. Patys menonitai akcentavo sąmoningą krikštą ir neigė vaikų krikštą, todėl dar buvo vadinami neteisingai perkrykštytojais.

Liberalizuojantis visuomenei nemažą dalį menonitų kilmės žmonių, kurie neliko jų ortodoksiniame sparne, galima neretai sutikti XIX a. viduryje sparčiai pradėjusiose augti baptistų ar net laisvųjų krikščionių bendruomenėse.

Šis atrodytų pakankamai nereikšmingas faktas, tuo labiau, kad nei pats Zudermanas, nei jo Tėvas nebuvo praktikuojančiais menonitais, vis tik suvaidino nemažą vaidmenį, jo, kaip asmenybės formavimuisi. Be abejo, kad šie faktai, kad ir netiesiogiai, tačiau įtakojo Zudermano šeimos bei jo paties, kaip asmenybės formavimąsi bei turėjo įtakos, jo, kaip kūrėjo savasčiai, kurioje labai aiškiai atsispindi jo kaip kūrėjo bei kaip asmenybės laisvas, nesusaistytas jokiais stereotipais asmenybės virsmas XIX a. pabaigos visuomenės gyvenimo sukūriuose.

Mokslas Šilutės pradžios mokykloje, bei toliau sekęs mokslas Elbingo realinėje mokykloje bei dėl sveikatos nepavykusi vaistininko karjera, 1872 m. jį pastūmėjo mokslams Tilžės realinėje gimnazijoje, kurią baigė brandos egzaminu 1875 m. Toliau sekė istorijos ir filosofijos studijos Karaliaučiaus Albertinos universitete, kur jis priklausė Studentų susivienijimui Lituania. 1877

metais jis persikelia studijuoti į Berlyną į Friedricho Vilhelmo universitetą, tačiau nepajėgdamas įveikti finansinių sunkumų tapo rašytojo Hanso Hopfeno namų mokytoju. Jis nutraukia studijas, kurias iškeičia į žurnalisto profesiją, nes jo pirmieji kūriniai sulaukė teigiamo rezonanso.

XIX a. pabaigoje, žurnalistika tapo labai svarbiu visuomenės veiksmu. Tai atsitiko todėl, kad atsirado naujos susisiekimo priemonės – geležinkelis ir garlaiviai, be telegrafas ir telefonas, kurių pagalba atstumai sutrumpėjo dešimteriopai, todėl žmonėms apsiekti iki tol tolimus kraštus tapo daug paprasčiau, o domėjimasis jais išaugo dar daugiau kartų.

Galima būtų pajuokauti, kad dėka žurnalistikos Zudermans netapo nei istoriku, nei filosofu, netapo jis ir baptistu ar liuteronu, kas galėjo atsitikti jam gyvenant pvz. dar XVIII amžiuje. Medijos ir jų galimybės, pažadino jame kūrėją, kuris meninio žodžio ir literatūrinės raiškos forma ne tik atspindi savo laikmetį ir sparčiai jo kaitą, bet perteikia ir vertybių, visuomenės vertybių transformacijas, kurios iš dalies vyko jo gimtajame Prūsijos krašte, kuris buvo vadinamas – Prūsų Lietuva ir tuo jis įsiprasmino bei įsiamžino dviejų tautų: vokiečių ir lietuvių kultūroje, kurių sambūvį nutraukė Prūsijos žūtis istorijos verpetuose ir kurios savastį jis taip meniškai sugebėjo perteikti savo kūryboje, kuri jau tapo raktu ne tik į literatūrinį, bet ir į istorinį šio krašto bei jo žmonių gyvenimo, būties ir dvasinio pasaulio supratimą.

Baigdamas norėčiau pridurti, kad man, Zudermanas labiausiai atsiskleidė knygoje:

Litauische Geschichten (vier Erzählungen: *Die Reise nach Tilsit, Miks Bumbullis, Jons und Erdme, Die Magd*), 1917.

Šią knygą radau savo senelio bibliotekoje dar ankstyvoje jaunystėje ir kadangi galėjau skaityti gotišku šriftu, ji mane įvedė į Prūsų Lietuvos pasaulį, kuris taip suintrigavo, kad nepaleidžia iki šių dienų.